

MARI DEȚINĂTORI DE VALORI BIBLIOFILE DIN JUDEȚUL SUCEAVA : MĂNĂSTIREA SUCEVIȚA

OLIMPIA MITRUC

Mănăstirea Sucevița, situată la 19 km de Rădăuți, pe valea pârâului Sucevița, a fost zidită la sfârșitul secolului al XVI-lea de frații Gheorghe, Ieremia și Simion Movilă. Alături de celelalte așezăminte monahale vestite din zonă (Putna, Moldovița, Dragomirna), mănăstirea Sucevița, ultima dintre construcțiile de aici, a dezvoltat o rodnică activitate culturală.

Imediat după urcarea sa pe tron, în 1595, Ieremia Movilă se va preocupa de împodobirea cu picturi a ctitoriei sale și de înzestrarea ei, între altele, cu broderii, argintărie, manuscrise. De asemenea, va contribui la revigorarea activităților desfășurate în atelierele mănăstirii; multe din obiectele create aici se păstrează și în zilele noastre în Biblioteca și Muzeul amenajate în turnul și casele domnești de pe latura de vest a incintei.

Astăzi, mănăstirea Sucevița se numără printre cei mai importanți deținători de valori bibliofile din județul Suceava. Biblioteca mănăstirii a lăpostește: 50 de manuscrise slavone miniaturate și ornate (avem în vedere și manuscrisele ce se păstrează, în custodie, în muzeele din București cotele 24, 25, 31, sau la mănăstirea Slatina din județul Suceava, cotele 8, 12, 23 I, 23 II); 40 de exemplare carte românească veche (titlurile cele mai vechi reprezintă operele mitropolitului Dosoftei: *Psaltirea în versuri*, Unieș, 1673 și *Psaltirea slavo-română*, Iași, 1680. Din secolul al XVIII-lea, biblioteca posedă 7 titluri: „Chiriadromion”, București, 1732; „Antologhion”, București, 1736;

„Octoih”, București, 1736; „Evanghelie” București, 1750; „Evanghelie”, Blaj, 1776; „Molitvenic”, Râmnic, 1782; „Adunarea cazaniilor”, Viena, 1793. Secolul al XIX-lea (1800—1827) este prezent cu 25 titluri în 31 de exemplare: „Mineiul pe iulie”, Buda, 1805; Teofilact, *Tâlcuire la cele patru evanghelii*, Iași, 1805; „Carte de pravilă, partea I și II”, Cernăuți, 1807 (2 exemplare); „Viețile Sfinților” din luna septembrie”, Neamț, 1807 (2 exemplare); „Viețile Sfinților din luna octombrie”, Neamț, 1809; „Viețile Sfinților din luna noiembrie”, Neamț, 1811; „Viețile Sfinților pe luna decembrie”, Neamț, 1811; „Viețile Sfinților pe ianuarie”, Neamț, 1812; „Viețile Sfinților din luna februarie”, Neamț, 1812; „Viețile Sfinților de pe luna martie”, Neamț, 1813; „Viețile Sfinților pe luna aprilie”, Neamț, 1813; „Viețile Sfinților pe luna mai”, Neamț, 1813; „Viețile Sfinților pe luna iunie”, Neamț, 1813 (2 exemplare); Augustin Episcopul, *Kecragarion*, Neamț, 1814; (2 exemplare); „Viețile Sfinților pe luna iulie”, Neamț, 1814; „Viețile Sfinților pe luna august”, Neamț, 1815; „Arătare... pre scurt a dumnezeieștilor dogme”, Neamț, 1816; „Tipicon”, Iași, 1816; „Evanghelie”, Blaj, 1817; „Noul Testament”, St.-Petersburg, 1817; E. Sirul, *Cuvinte și învățături*, Neamț, 1818, 1819, 1823 (vol. I—II); „Biblia”, St.-Petersburg, 1819; „Carte folositoare de suflet”, Iași, 1819; „Evanghelie” Neamț, 1821; „Irmologhion”, Neamț, 1827); 7 manuscrise românești realizate în secolele al XVIII și al XIX-lea

(*Octoih*, copiat de „*Ilie, dascăl*”, în anul 1777; *Floarea cuvintelor*, scris de „*dascălul Samoilă din Ragla, în anul 1783*”; *Pomelnic*, realizat la Sucevița, început de Dositei, episcop de Rădăuți, în anul 1769; *Plan al regulelor*, scris la Sucevița de „*ieromonahul Isaie Zugrav, la 1 august 1843*”; (*Catehism*), copiat de clericul Iacov Cazievici, în 1810; (*Regulamentul mănăstirilor*) (3 volume), scris de Ghenadie Zaharovici, în prima jumătate a secolului al XIX-lea; (*Carte de canoane*), copiat în prima jumătate a secolului al XIX-lea) și carte veche străină produsă, între altele, în tipografiile din Kiev, Lvov, Moscova și Cracovia.

Din investigațiile întreprinse până acum reiese că numai colecția de manuscrise slavone a fost studiată și publicată fragmentar, începând cu anul 1885, de către slavisti, istorici, cercetători în domeniul artei.¹ De asemenea, autorii monografiilor mănăstirii și-au îndreptat atenția și asupra manuscriselor cu ilustrații și frontispicii policrome.²

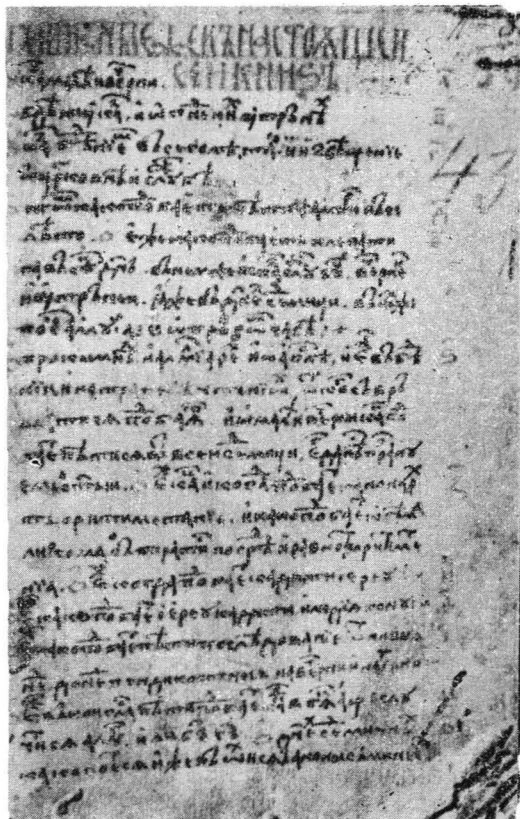
În urma fișării tuturor manuscriselor, prin coroborarea datelor obținute, suntem în măsură să formulăm unele constatări. Cum era de așteptat, câteva din cele mai prețioase manuscrise au fost copiate, înnoite și ferecate, special pentru mănăstirea Sucevița, la dorința ctitorilor sau a familiei lor. De pildă: celebrul *Tetraevanghel* cu portretul ctitorilor (cota 24)³ copiat, miniat la Sucevița, după modelul *Tetraevanghelului* din Țara Românească (cota 23)⁴ și ferecat, în 1607, de către argintarul Gligorie Moisiu, *Mineiul pe decembrie* (cota 2), și *Triodul* (cota 1) realizate, în anul 1606, de vestitul Prohor și care conțin însemnarea despre moartea domnitorului, varianta manuscrisă a *Vieților regilor și arhiepiscopilor sârbi*, cumpărată de Gheorghe Movilă, tot pentru Sucevița. Din aceeași categorie semnalăm și alte manuscrise din care unele se păstrează în mari biblioteci din lume, cu mențiunea că lista rămâne deschisă: *Liturghierul* din 1607, „*executat în aur, culori și arabescuri*” pe pergament, *Evanghelia* din 1598, ferecată în „*scorțe grele de aramă bătută*”, astăzi păstrată în

Mănăstirea Sinai,⁶ *Evanghelia* din 1605, înfrumusețată și trimisă Mănăstirii Cutlumuș de la Muntele Athos de doamna Elisabeta⁷, *Evanghelia* pe care Ana, fiica voievodului, a dăruit-o „*fraților*” din Lemberg⁸, *Liturghierul* dăruit, la 1596, Mănăstirii Șișatovac, în Serbia, de către Alexandru Movilă, fiul lui Ieremia⁹.

Totodată, Ieremia Movilă s-a preocupat de legarea și ferecarea altor manuscrise valoroase, în afara celor scrise la comanda sa, sau a celor cu ferecături degradate. Din exemplele pe care le cunoaștem: *Tetraevanghelul* voievodului Alexandru al II-lea, copiat în Țara Românească (cota 23), un alt *Tetraevanghel* înnoit și ferecat cu un an mai târziu, în 1606 (cota 22) sau cel de la biserica de piatră din Bacău⁹.

Alte manuscrise sunt realizate la comanda ierarhilor cărturari Theodosie

„*Tipicon*” scris în anul 1431, prima filă; cel mai vechi manuscris al colecției.

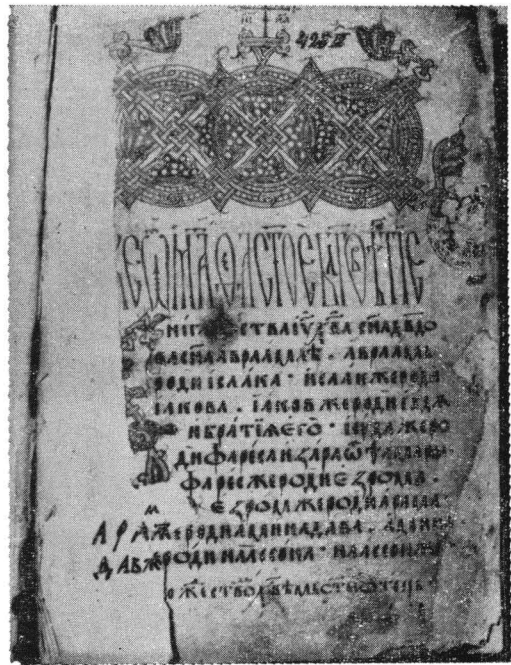
Barbovschi (*Slujba Sf. Paști*, cota 3, *Minei pe mai*, cota 18, *Molitvenic*, cota 21) sau Efrem, episcop de Rădăuți, care în 1613, dăruiește un frumos *Tetraevanghel* mănăstirii Moldovița, acum păstrat la Sucevița (cota 38). Anastasie, episcop de Rădăuți, înnoiește și leagă, în 1641, un *Apostol* (cota 8), potrivit însemnării cunoscutului copist, Ivanco. În anul 1596, monahul Amon de la mănăstirea Moldovița scrie pentru Sucevița *Leastvița lui Ioan Scăvariul* (cota 20). Remarcăm prezența altor copişti: popa Thoma din Siret, autorul unui *Tetraevanghel* (cota 36), popa Eremie din Bădeuți care împreună cu diaconul Theodosie și ucenicul Anastasie, ajutoarele sale, realizează un splendid *Apostol* (cota 8), Ghelasie Iftimie, copistul unui *Molitvenic* (cota 21), Azarie (presupus a fi cunoscutul cronicar), copistul *Vieților regilor și arhiepiscopilor sârbi* (cota 17)¹⁰, Neculas, probabil copistul *Proloagelor pe lunile septembrie-aprilie* (cota 6) și Barbovsii, nume ce apare pe filele unui volum de *Omilii* (cota 7III).

Cronologic, manuscrisele se grupează în felul următor: Secolul XV: cotele 5, 13. Secolul XVI: cotele 7 I, 7 III, 7 IV, 8, 12, 14 I, 14 II, 15, 17, 20, 22, 23, 24 I, 25, 26, 27, 31, 33, 35, 36, 37, 39, 43, 45. Secolul XVII: cotele 1, 2, 3, 6, 7 II, 10, 16, 18, 19 I, 21, 24, II, 34, 38, 40, 42, 46 I. Secolul XVIII: 4, 11, 23 I, 23 II, 41. Secolul XIX: cota 50. Cel mai vechi manuscris este *Tipiconul*, datat în anul 1431 (cota 13), cunoscut și pentru însemnarea cu numele celor 2 autori ai picturii murale¹¹.

Din numărul total de manuscrise 5 sunt scrise pe pergament (cotele 1, 3, 8, 22, 24), celelalte pe hârtie de calitate diferită.

În ceea ce privește conținutul manuscriselor, am deosebit trei categorii: cărți de cult, cărți de învățătură religioasă și alte cărți (cele două „Pomelnice”, „Viețile regilor și arhiepiscopilor sârbi”).

Numai 16 manuscrise posedă anul copierii semnalat de copist. Datarea celorlalte manuscrise s-a făcut după filigrane, grafie, limbă, ornamentație, însemnări marginale etc.

Tetraevanghel copiat în anul 1519 de către popa Thoma din Siret, prima filă cu frontispiciu poli-crom.

După locul scrierii, situația s-ar prezenta astfel: un manuscris copiat și miniat în Țara Românească (cota 23), un manuscris copiat în Colomeea (cota 43), patru manuscrise cu loc de copiere necunoscut (cotele 5, 11, 23 I, 23 II), numărul cel mai numeros de manuscrise (44) fiind copiate în Moldova.

Descifrarea însemnărilor marginale ne-a prilejuit, pe lângă alte informații, cunoașterea circulației cărților, prețul copierii și cumpărării lor. În felul acesta, aflăm că un „*Tetraevanghel*” (cota 39) a aparținut mănăstirii Solca, că un „*Apostol*” (cota 10) este donat de Andreiaș Talpă și cneaghinasa, Maria, bisericii nou construite la Stroineț, pe Prut, cumpărat fiind cu 5 *taleri de argint*, în timpul lui Vasile voievod, domnitorul Moldovei, în anul 7158 (= 1649), luna noiembrie 1. Un „*Liturgier*” (cota 12) este cumpărat, în anul 1650, cu un *ughi*, de către preotul Eremia, fost protopop în ținutul Hotinului. Colofonul *Apostolului* copiat de popa Eremie din Bădeuți (cota 8) ne precizează și prețul scrierii sale: „220 de zloți”; de pe foaia de gardă

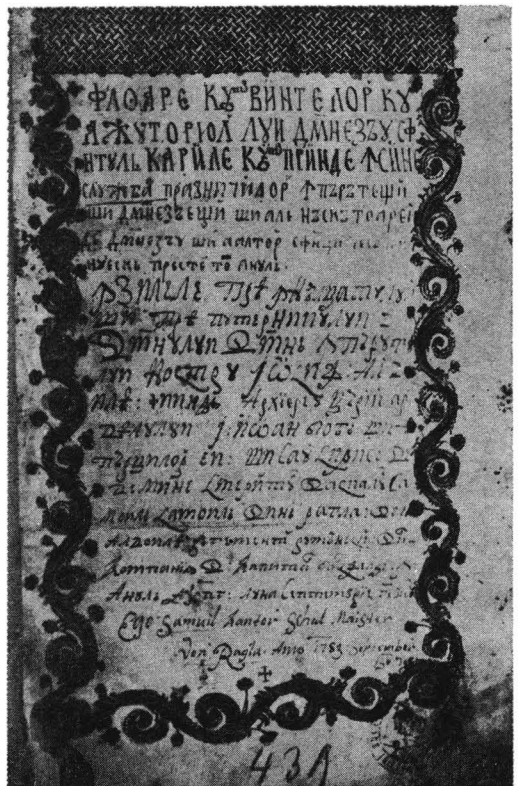
a aceluiași manuscris, aflăm că o perioadă de timp a fost în proprietatea „Schitului celui Mare din Galiția”¹², „Mărgăritarele Sf. Ioan Gură de Aur” (cota 7 IV) a aparținut mănăstirii Moldovița; „Tipicul” (cota 16) și „Prologoale pe lunile septembrie-aprilie (cota 6) târgului Hotin; „Evanghelia învățătoare (cota 43) bisericii cu hramul „Sf. Duh” din Colomeea. „Omiliile Sf. Ioan Gură de Aur (cota 7 III), au fost dăruite Suceviței, în anul 1583, de către proegumenul Nilă de la mănăstirea Slatina.

Dintre manuscrisele realizate la Sucevița și care astăzi se păstrează în biblioteci străine, mai semnalăm : un „Tipic” din 1594¹³ și un „Triod înflorit”¹⁴ pe pergament, datând din secolul al XVII-lea, iar cifrele manuscriselor de certă vechime și valoare ce au aparținut, unele până nu demult Suceviței, astăzi, multora din ele pierzându-li-se urma, îi adăugăm un număr considerabil¹⁵.

Desigur, multe din obiectele de preț, inclusiv din cele enumerate mai sus, provin din ctitoriile anterioare actualei mănăstiri. Știm, de pildă, că pentru mănăstirea Sucevița a dăruit, la 1 septembrie 1551, hatmanul Ioan Sturza cu soția sa, Ana, o „Evanghelie” ferecată în argint¹⁶.

Despre munca intensă din cadrul scriptoriului Suceviței ne vorbesc și schimburile sau înnoirile de copişti. Este cunoscută scrisoarea lui Ieremia Movilă din 1605, ianuarie 12, adresată membrilor Stavropighiei din Lemberg, prin care-i roagă să ajute pe diacul său Andrei, trimis să cumpere hârtie și să caute dieci destoinici pentru a scrie cărți¹⁷. De asemenea, Sucevița a avut legături spirituale cu Benedict, episcopul de Vad, care, în 4 mai 1631, trimite un diac în solie la Sucevița¹⁸.

Fără îndoială, scriptoriul mănăstirii Sucevița constituie un moment bine definit în arta caligrafierii și înfrumusețării manuscriselor. Meritul incontestabil al domnitorului Ieremia Movilă este că prin realizarea, la comanda sa, a „Tetraevanghelului (cota 24) după modelul celui provenit din Țara Românească (cota 23) s-a produs o înnoire în tehnica împodobirii manuscriselor în Mol-

Floare cuvintelor, foaia de titlu a manuscrisului realizat de către dascălul Samoil din Ragla (jud. Bistrița-Năsăud).

dova. Dacă până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ornamentația și ilustrația manuscriselor constau în prezentarea celor patru evangheliști, din frontispicii, vignete și inițiale, acum apar, pentru prima oară, scene bogate, peisaje, compoziții cu personaje intercalate în text. Asistăm la începutul unei etape noi în arta miniaturii moldovenești care și-a aflat apogeul în școala mitropolitului Anastasie Crimca de la Dragomirna.

NOTE

¹ Melchisedec, Episcopul, *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, extras din „Analele Academiei Române”, seria II, tom VII, secț. II. Memorii și notițe, București, 1885; V.A., Urechia, *Inscripțiuni după manuscrise*, București, 1887 (Extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. IX, 1886 — 1887); A.S., Petrușevici, *Katalog cerkovno-slovenskich rukopisej i staropečatnykh knig kirillouskogo*

pisma nachodjaščichsja na archeologičeskoj bibliografičesko vystavce v Stavropigijskom zavedenii. Lvov, 1888; E., Kozak. *Resultate meiner Forschungen im Kloster Sučavica (in der Bukowina)*, în „Archiv. für slavische Philologie”, 1892 și 1893; Idem, *Die Inschriften aus der Bukowina*, I, Wien, 1903; A.I., Jačimirskij, *Slavjanskije i russkie rukopisi rumynskich bibliotek*, St.-Petersburg, 1905; E., Manasterski, *Mănăstirea Sucevița*, în „Cândela” 1907; D., Dan, *Mănăstirea Sucevița. Cu anexe de Documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*. București, 1923; Sirarpie Der Nersessian, *Two slavonic parallels of the Greek Tetraevangelia* Paris 74, în „The Art Bulletin”, New York, 1927, IX; Idem, *Une nouvelle replique slavonne du Paris. Grec. nr. 74 et les manuscrits d’Anastase Crimcovic*, în „Mélanges offerts à N. Iorga”, Paris, 1933; I.D., Ștefănescu, *L’evolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, Paris, 1929; O., Taffrali, *Le monastère de Sucevița et son trésor*, în „Mélanges Ch. Diehl”, II, Paris, 1930; Marcu, Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, București, 1935; Teodora, Voinescu, *Contribuții la studiul manuscriselor ilustrate din mănăstirile Sucevița și Dragomirna*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, nr. 1–2, București, 1955, p. 107; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959; I., Iufu, *Mănăstirea Moldovița-centru cultural important din perioada culturii românești în limba slovană (sec. XV–XVIII)*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, (se va cita în continuare M.M.S.), 1963, nr. 7–8, p. 443; I., Zugrav, *Trei manuscrise liturgice de la episcopul Efrem al Rădăușului*, în „M.M.S.”, 1963, nr. 7–8, p. 460–465; Corina, Niculescu, *Miniatura și ornamentul cărții manuscrise din Țările Române (sec. XIV–XVIII)*. Catalog, București, 1964; Prof. Victor, Brătulescu, *Pictura Suceviței și datarea ei*, în „M.M.S.”, 1964, nr. 5–7, p. 206–208; Emil, Vărtosu, *Din criptografia românească*, în „Studii teologice”, 1966, nr. 5–6, p. 284; Ion Radu, Mircea, „*Les vies des rois et archevêques serbes et leur circulation en Moldavie. Une copie inconnue de 1567*”, în „Revue des études sud-est européennes”, t. IV. 1966, nr. 3–4, p. 393–314; Elena, Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din București*, București, 1981; G. Popescu-Vâlcea, *Miniatura românească*, București, 1981; Idem, *Un manuscris al voievodului Alexandru al II-lea*, București, 1984 Idem, *Un manuscris al voievodului Ieremia Movilă*, București, 1984.

² A.M. Musicescu și M. Berza, *Mănăstirea Sucevița*, București, 1958; A.M., Musicescu, *Mănăstirea Sucevița*, București, 1965; Idem, *ed. a II-a*, București, 1967; Corina, Niculescu și Ion Miclea, *Sucevița*, București 1977.

³ Se păstrează în Muzeul Național de Istorie a României. Vezi Elena, Lința, *op. cit.*, nr. 22; G. Popescu-Vâlcea, *Un manuscris al voievodului Ieremia Movilă*.

⁴ Se păstrează în Muzeul mănăstirii Sucevița. Vezi G. Popescu-Vâlcea, *Op. cit.*

⁵ Apud D. Dan, *op. cit.*, p. 83.

⁶ Apud G. Popescu-Vâlcea, *Miniatura românească*, p. 94, fig. 51; Idem, *Un manuscris al voievodului Ieremia Movilă*, p. 9.

^{7, 8, 9} *Ibidem*.

¹⁰ Vezi Ion Radu Mircea, *op. cit.*, p. 393–412.

¹¹ Traducerea însemnării în limba română: *Smeritul ieromonah Enoh, eclesiarhul sfintei mănăstiri Sucevița; în anul 7104 (1596), luna iulie, 22 zile, s-a zugrăvit biserica aceasta pe nume Ion Zugrav și Sofronie, fratele său, și prstav ieromonahul Visarion, egumen, în zilele binecinstitorului domn Eremia Moghila voievod, din mila lui Dumnezeu domnul Țării (Moldovei)* Cf. D. Dan, *op. cit.*, p. 83–84; Prof. Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 206–208.

¹² La cererea Mariei, fiica lui Ieremia Movilă, în 31 martie 1648, mănăstirea Sucevița a fost închinată Schitului celui Mare din Galiția, până la desființarea acestuia, în anul 1785.

¹³ Se păstrează în Biblioteca Unională din Moscova (Apud Radu, Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecții străine*. Repertoriu. București, 1986, nr. 598).

¹⁴ Se păstrează în Biblioteca Publică de Stat din St.-Petersburg (Apud Idem, nr. 401).

¹⁵ „Evangeliiar”, copiat în Macedonia, pe pergament, în sec. al XII-lea, astăzi se păstrează în Biblioteca Patriarhiei Ortodoxe din Israel (Apud *Ibidem*, nr. 888; „Tetraevanghel”, copiat în Țara Românească, Serbia sau Ungaria, în sec. al XV-lea, astăzi în Muzeul Istoric din Moscova (Apud *Ibidem*, nr. 902; „Tetraevanghel”, scris la Frătănești, în 1532, copiiți fiind Ivanco și popa Simion, astăzi în proprietatea Bibliotecii Patriarhiei Ortodoxe din Israel (Apud *Ibidem*, nr. 209); *Praxiu*, inv. 424 II, realizat de diaconul Mihai, la Voroneț, cu cheltuiala mitropolitului Teofan, în anul 7052 (= 1542) (Apud D. Dan, *op. cit.*, p. 81, 85); *Viețile regilor și arhiepiscopilor sârbi*, scris în Moldova, anul 1574, astăzi în Biblioteca Universității din Lvov (Apud Radu Constantinescu, *op. cit.*, nr. 832); *Irmologion*, inv. 445, copiat în sec. XV–XVI (Apud D. Dan, *op. cit.*, p. 84); *Tipicul slujbei bisericesti*, sec. XVI, inv. 438 (Apud Idem, p. 86); *Minei*, sec. XVI, inv. 430 (Apud *Ibidem*, p. 84); *Evangelie*, inv. 423 II, caligrafiată de diacon Dimitrie, în anul 1616, la comanda voievodului Ștefan Tomșa (Apud Melchise dec Episcopul, *op. cit.*, p. 55; D. Dan, *op. cit.*, p. 62–63; Teodora, Voinescu, *op. cit.*, p. 108); *Irmologhion*, sec. XVII, inv. 448 III (Apud D. Dan, *op. cit.*, p. 81); *Învățătură pentru eclesiarhi*, scris de ierodiaconul Gherman, la 1794, inv. 435 II (Apud Idem, p. 85); *Irmologhion*, copiat la mănăstirea Neamț, în 1795, inv. 414; *Scurtă descriere a Lavrei Adormirii din Pociacov*, scris în 1859 (Apud *Ibidem*, p. 87).

¹⁶ Apud D. Dan, *op. cit.*, p. 44.

¹⁷ Vezi *Documente privitoare la Istoria Românilor urmare la colecțiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki*, Suplementul II, vol. II, nr. 172, p. 343.

¹⁸ Apud D. Dan, *op. cit.*, p. 119.